

Mirar-nos la terra com un bé

Norbert Bilbeny

Per a escriure aquestes ratlles m'he inspirat, permetin-me la confessió, en una estada recent al monestir de Poblet. Dins la clausura, un vell portal, a peu de muralla, ens obre a un camp on els monjos han cultivat durant segles oliveres, ametllers i tota mena d'arbres fruiters. Fa uns cinquanta anys hi predominà l'avellana.

Però des fa un quart de segle, tot és vinya, en aquest terreny, estès en un suau pendent i envoltat per la muralla medieval d'Alfons el Magnànim, amb els seus típics merlets en punta i una alçada que deixa veure prou bé el pla de la Conca de Barberà. Entre els segles IX i XII es produí a Catalunya un ressorgir de la viticultura, gràcies a més de 150 monestirs benedictins que ajudaren a crear granges o comunitats agrícoles fora de les viles.

En un dia de Maig, clar com el de la meva visita, la vinya de Poblet té l'encant propi de la temporada. Sobre un sòl pedregós i grisenc, centenars, milers de ceps, alts i ben alineats, despleguen els seus petits pàmpols de color verd cridaner a l'aire transparent de la primavera. Les fulles que donaran ombra als futurs raïms es retallen contra el blau del cel i tremolen amb el vent que baixa, suau, de les muntanyes de Prades i acarona, al seu pas, les vinyes de Riudabella i Milmanda, fins que el vent topa amb aquests vells murs i torres de Poblet. A la tardor vindrà la verema i seran cremats els sarments de la vinya en un marge del camp, prop de la riera, amb aquella olor que desprenen, a voltes dolça i a voltes amarga, com l'últim senyal de vida dels ceps que han donat ja el seu fruit. M'he informat que Poblet importà de Borgonya, fa cinc-cents anys, la varietat de raïm Pinot. Però vingué el daltabaix, i Poblet tancà, i el vi s'acabà. Però els monjos tornaren, i el vi, després, ara amb celler i tot.

La vinya de Poblet, com tots els camps de la Terra, està feta gràcies als quatre elements, terra, aigua, foc i aire, i a l'adequada harmonia entre ells. La viticultura ens posa en contacte amb els elements, però també amb les estacions, els punts cardinals, i fins amb les virtuts considerades, segons els grecs, essencials de l'home, que també són quatre: coratge, mesura, saviesa i justícia. Si no, ¿com donaria fruit la terra? ¿Com continuaria ella viva, esperant la nostra sembra i el pacient cultiu, no la brutal explotació que la deixa estèril i deserta. Segons Mircea Eliade, a la Deessa Mare se li donà primitivament el nom de "Deessa Cep de Vinya", com a símbol de la perennitat de la vida. Sant Isidor, a les *Etimologies*, diu que al cep se l'anomena cep (*vitis*) per la seva força (*vis*) d'arrelar ràpidament. El visitant, quan contempla, com ara, la vinya de Poblet, hi pot veure sobre els pàmpols la dansa dels quatre elements. S'hi endevina una harmonia entre la composició del terreny, la qualitat de l'aire, el grau d'humitat i el tipus d'insolació. I encara hi podria percebre l'empremta del pas de les estacions, de la roda dels vents, o la de les quatre virtuts mateixes.

Perquè un camp ben treballat, com un medi ben preservat, són un mirall d'intel·ligència i bondat. Ja era un lloc comú en els clàssics grecollatins --d'Homer a Virgili-- el pensament que els homes sortiren de la barbàrie quan van domesticar la vinya. La fulla de parra sempre ha estat un símbol de vida; però la vinya sencera ho ha estat de cultura. Ara tornem a mirar aquest camp d'aspres ceps i de fulles tremoloses que s'ordena al nostre davant, i ens venen de seguida als llavis aquells versos d'Espriu que canta Raimon: "*Quan la pluja porta l'olor de la pols/de les fulles aspres de llunyans alocs/he mirat aquesta terra/he mirat aquesta terra...*" Espriu parla de "la son dels sarments", i insisteix: "*...he mirat aquesta terra/he mirat aquesta terra*". Déu creà el món, diu el llibre del *Gènesi*. Però la vinya l'ha creat l'home. Déu veié, després de cada dia de la creació, que "tot estava bé". El mateix relat diu: "Déu anomenà el continent terra, i les aigües reunides mars. I Déu veié que estava bé". Però l'home, pensem, també ho podria dir després de cada dia de treball ben fet, com aquest de la vinya de Poblet o el de totes les del voltant. Ens agrada mirar aquesta terra. I diríem, com el poeta Jorge Guillén, que "*El mundo está bien hecho*". Tota mirada és bona per a fer-se mirada de bé, i tota mirada de bé és bona per al coneixement de la natura i el seu reconeixement com un bé. Mira una estona la terra i veuràs que la terra et mira a tu. Com més sentim la natura, més podrem saber d'ella, i viceversa. Més comprendrem, com diu el filòsof canadenc Thomas Heyd, la seva autonomia i la necessitat, per part nostra, de preservar-la.

La mirada sobre la terra ha de ser una mirada de bé. Ha de trobar i esperar ben fetes les coses. Perquè mirar no és simplement veure. Mirar és sempre un mirament. En canvi, veure, només això, ho pot fer l'ull considerat i el desconsiderat. "Mirar" ve del llatí *mirari*, que vol dir, literalment, admirar-se. Qui mira és que s'hi fixa en allò que veu, i que hi posa l'atenció. Una persona "mirada" ho serà tot, menys desconsiderada. Mirar i el mirament ens fan considerar les coses; ser "considerats", és a dir, respectuosos amb elles. Per això dic que la mirada sobre la terra, com sobre qualsevol cosa, no el simple "veure" o l'interessat "esguardar", és, no podria ser d'una altra manera, una *mirada de bé*. Allò que sembla que hem perdut, avui, davant del món i la naturalesa. La filosofia va començar a Occident amb els pensadors dits "presocràtics", a Grècia, fa 2.400 anys, que "miraren" l'espectacle de la natura i, efectivament, s'*admiraren*. Després, l'escriptor llatí Marc Terenci Varró, amic de Juli Cèsar i de Ciceró, farà cosa semblant quan en el seu llibre *De Re Rustica*, un dels primers sobre l'agricultura, no deixa d'associar les coses i els fruits del camp amb uns "béns" per admirar: l'*aqua bona*, la *terra bona*, i el *bonum vinum*, de pas (llibre I, capítol VI). Per a ell, l'agricultura és un art i la "vida del camp" és superior a la "vida pastoral". En aquesta, la natura, tot són coses, i quantitat. En la primera, el camp, tot són béns i valorem la qualitat. "Un terreny --escriu -- deu la seva configuració a la naturalesa, que l'ha disposat bé o malament, o a la mà de l'home, que l'ha transformat, per la cultura, en bé (*bonum*) o mal". L'agricultura és cultiu, o sigui, en la mateixa llengua llatina, *cultura*. I Terenci Varró posa també l'exemple de la vinya (capítol VIII).

La terra és un *bonum*, un bé, una cosa que té valor per ella mateixa i no com a simple instrument. Què és un “bé”? Un bé és una cosa que valorem. Però no totes les coses les valorem igual. Quan ho fem perquè són, d’una forma o altra, explotables, o perquè ens són útils, el bé és en aquest cas *instrumental*. Quan, en canvi, les valorem per elles mateixes, més enllà que puguin ser o no un mitjà, el bé ho és en si mateix, i diem per això que és un bé *moral*. Les persones no haurien de ser anomenades “recursos humans”. L’home no és un recurs. La terra és un recurs, però també i sobretot és un *bonum*, un bé en sí mateix i, com de seguida explicaré, un bé moral. Un amic m’ensenyava, des del balcó del seu mas, l’extensió de la seva finca de secà. “Fins allà on t’arriba la vista, tot això és meu”, em digué, cofoi. Un altre potser hauria dit: “Mira quina preciositat”, o “Guaita, què ben cuidat!”. Ens remetria al bé en si mateix. La filosofia del *bonum* és inescapable, com el món. La filosofia del nostre temps ens torna al *bonum* de la terra i del món a la vista. Però ara, a diferència dels antics grecs, ens el mirem, aquest món, amb uns ulls regalats de preocupació. Estem malferint la Terra i pot ser que ella s’hi torni. Ja ho fa, avisant-nos, de mica en mica, sobre la temeritat de la nostra indústria i comerç, inconscients de les seves conseqüències en la generació actual i les següents. James Lovelock, el teòric del planeta Terra com un sistema de vida global i integrat, escriu en el seu llibre *La venjança de la Terra* que nosaltres podem ser també els seus propis salvadors: “Hem de ser --consigna-- el cor i la ment de la Terra, no la seva pertorbació”. I és que ja no podem separar la situació de l’home al món, com la mateixa condició humana, de la realitat física i de l’esdevenidor de la Terra.

L’ecologisme és un humanisme. Diu el filòsof Kant, a les seves primerenques *Lliçons d’Ètica*, que no tenim uns manaments especials per a les coses i les criatures que no són els éssers humans. Però que fins i tot amb això, per exemple amb els animals o el paisatge, hi tenim, sosté, uns “deures indirectes”; perquè tal com els tractem, estem tractant igual a les persones que hi estan involucrades, siguin d’aquesta generació o de les futures. “S’ha de tenir en compte els altres homes”, conclou. Però en un dels seus darrers llibres, la *Metafísica dels costums*, va més enllà i assumeix que maltractar la natura, fins i tot la inanimada, és en sí mateix un mal (*Doctrina de la virtut*, secció II, paràgraf 17). Fer malbé la natura, escriu, “...és contrari al deure de l’home vers ell mateix, perquè destrueix el sentiment pre-moral d’estimar qualsevol cosa independentment de la seva utilitat, sent aquest sentiment afavoridor, no obstant, de la moral”. El pitjor cas, afegeix Kant, de destrucció d’aquest sentiment és la crueltat amb els animals, perquè elimina el sentiment de simpatia cap als éssers que sofreixen, el qual és un sentiment que predisposa a la moral. Però nosaltres podríem afegir que succeeix igual amb la destrucció de l’entorn natural: elimina el sentiment de respecte cap a la naturalesa, del qual participa també el de respecte a la llei moral.

El tracte que donem a la natura és un mirall del tracte que donem als sers humans i que donem a la nostra pròpia persona. Mirar-nos la natura com un bé indica la disposició i la capacitat per veure qualsevol altre cosa, natural o no, vivent o no, humana o no, també com un bé. I si som capaços de veure el complex de tots els éssers com un

bé, podem també, un pas més enllà, considerar que tots i cada un d'aquests éssers són un bé en si mateix, independentment de si els mirem així o no. Però fins a aquest punt no arriba Kant ni la majoria dels pensadors. Consideren que els animals i la natura no són agents morals, no pensen, no decideixen, i per tant que no tenen un estatus moral. Però la conclusió no sembla encertada. És obvi que no són agents morals, i fins i tot que no tenen de manera intrínseca, inscrit a la seva naturalesa, aquell estatus moral. Però res no impedeix que nosaltres, els humans, els ho adjudiquem. Tot exigeix, afegiria, que així ho fem. És a dir, que en virtut de la nostra consideració, o mirada atenta, sobre els éssers del món, els atribuïm un *standing* o estatus moral que faci que mereixin respecte i una preservació, en el cas del medi ambient i de les altres espècies vives. És tot just això: una atribució, però ja és prou. No hi ha res que no puguem fer objecte de la nostra consideració. Tots els éssers tenen una considerabilitat moral. És una idea que defenso en els meus darrers treballs, també el dedicat a l'ètica mediambiental.

Siguem considerats amb tot, i tot al nostre voltant i la persona mateixa adquiriran el valor que els fa mereixedors d'un tracte moral, encara que una cosa o una persona no puguin parlar ni actuar com a agents morals. Pensem, si més no, en els qui no poden raonar o han perdut la memòria: som els altres els qui ens fem portadors de la dignitat que els incapacitats no poden reivindicar. A la fi, amb Kant i més enllà de Kant, podem fer-ho més simple, i dir, amb Sant Tomàs d'Aquino: *Bonum est faciendum et malum vitandum*. S'ha de fer el bé i evitar el mal (*Summa Teològica*, I-II, q. 94 a2).

L'home és, per naturalesa, "frugívor": un ésser que recull i menja fruits. Però s'ha convertit en *frugicida*, un ésser devorador i destructor de fruits, els primers dels quals són els béns de la terra. La *frugalitat* o moderació en el consum dels fruits de la terra és la moral que truca cada vegada amb més força a la porta, però molts s'hi fan encara el sord. La vinya i l'agricultura sàvia, com aquesta de Poblet i els seus voltants, ens recorden que podem produir i gaudir dels fruits sense convertir-nos en frugicides o depredadors. Ensenyances del camp.